
Martin Bauschke

TKO JE ISUS? Uloga Isusa u dijalogu između kršćana i muslimana¹

PREMA MARKOVU EVANĐELJU, sam Isus postavlja pitanje tko je on: “Što govore ljudi, tko sam ja?” (Mk 8,27). Time Isus daje poticaj na svako kristološko razmišljanje. Međutim, samo **pitanje** izaziva i podsjeća - ne na jednu kristologiju nego na više kristologija. Reakcije i odgovori su od početka mnogostruki i stoga sporni: prorok, čudesni ozdravitelj, tesarov sin koji je ‘poludio’, šarlatan povezan sa sotonom, sin Davidov i kralj Židova, onaj koji buni narod itd. U samom Novom zavjetu postoje veoma različita značenja Isusa, a zatim i kasnije u toku povijesti kršćanstva koje traje dvije tisuće godina. Ova označavanja Isusa stoje jedno kraj drugoga u konkurenciji ili se međusobno dopunjavaju.

Isus postavlja i **drugo** pitanje učenicima: “A vi, što vi kažete tko sam ja?” (Mk 8,29). Pitanje je sporno već u izvanjskom obliku. Ono ne glasi: “Tko sam ja (*tis eimi*)” nego: “Što govore ljudi, tko sam ja... a što kažete vi?” Poznati odgovor Petrove ispovijesti glasi: “Ti si Pomazanik – Krist” (Mk 8,29 = Lk 9,20). Ako ozbiljno uzmemo oblik Isusova pitanja – ali tko se to usuđuje? – trebalo bi reći:

¹ Predavanje održano na Vrhbosanskoj teologiji (1. lipnja 2007.), a potom na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu (2. lipnja 2007.).

“Kristologija je uvijek govor o Kristu, a to znači ljudski, ograničeni, relativni, nesavršeni i ne-zatvoreni govor o Isusu i pristajanje uz Isusa onako kako je to vidljivo pojedincu ili skupini”. Na kraju ću se vratiti na ovo.

1. Zašto bi kršćani i muslimani trebali razgovarati o Isusu?

Iznosim tri razloga:

1. Neovisno o tome kako se odgovara na pitanje o Isusu kristološki u pojedinoj stvari, ličnost Isusa stoji u **središtu kršćanske vjere**. Nijednom kršćaninu ne može i ne smije biti svejedno kako o njemu govore drugi ljudi, što o njemu misle. Ovo tim više vrijedi u odnosu na naše društvo koje je izmiješano kulturološki, religijski i etnički. U ovom **multikulturalnom kontekstu** nije više moguće biti kršćanin bez uzimanja u obzir onih koji među nama žive a drugačije vjeruju, osim ako se fundamentalistički zabarikadiramo i ignoriramo druge. To najprije vrijedi u odnosu na muslimane. Zatim
2. Izvan Novoga zavjeta, Kur'an je jedina sveta knjiga jedne velike svjetske religije u kojoj Isus ima važnu ulogu. To razlikuje kršćansko-muslimanski dijalog o Isusu od svakog dijaloga o njemu – uključivši i dijalog kršćana sa Židovima. **Samo tu događa se dijalog kod jednih i kod drugih na temelju vlastite svete knjige**. Kao Židov, umjetnik, pisac ne moram se *nužno* baviti Isusom, ali kao kršćanin ili musliman moram, jer se Isus spominje u 15 sura Kur'ana. To znači:
3. Na temelju svjedočanstva Kur'ana muslimani su dužni vjerovati u Božije poslanike – te stoga i u Isusa. Muslimani također vjeruju u Isusa jer im je u Kur'anu predstavljen kao Božiji poslanik s velikim autoritetom te ih poziva na isključivo i puno povjerenja, predanje Bogu. Za muslimane svih vremena Isus je onaj koji opominje da postoji samo jedan Bog i on je važan etički uzor. On je, naime, čovjek kojega možemo nasljedovati, ideal siromaštva, askeze, duhovnog puta i usmjerenja čovjeka prema Bogu. Na temelju ovog visokog poštovanja prema Isusu, prema islamskom pravu muslimanima je zabranjeno

pogrdno govoriti o Isusu i njegovoj majci *Maryami* koja zaslužuje visoko poštovanje.

Muslimani također vjeruju u Isusa. Navodim kratko dva primjera:

- **Muhamed Salim Abdullah**, direktor Centralnog muslimanskog instituta za Njemačku u Soestu i izdavač časopisa “*Moslemische Revue*” piše: “*Možemo relativno jednostavno odgovoriti zašto musliman u susretu s kršćanstvom treba govoriti o Isusu: jer je Isus, Marijin sin, dio njegova vlastitog puta prema spasenju. Kao što, naime, musliman svoje spasenje očekuje isključivo od Božijeg odabranja, od duboko samilosnog Stvoritelja Koji mu je naklonjen, Koji ga uzdržava i Koji će mu biti milosrdni sudac, tako je njegova perspektiva spasenja nerazdvojivo povezana s Isusom*” (u knjizi: *Islam. Muslimische Identität und Wege zum Gespräch*, Düsseldorf 2002., str. 163).
- Egipćanin **Abd al-Karim al-Khatib** napisao je 1971. god. kršćaninu Kennethu Nolinu, koji je tada bio izdavač renomiranog časopisa “*The Muslim World*”: “Vi ste kršćanin koji ljubi Krista i koji ga želi častiti, a ja sam musliman čija ljubav i poštovanje prema Kristu nisu nikako manji od vaše. Zašto nas onda Krist ne bi povezivao na našem putu zajedno upravo snagom naše ljubavi prema njemu i naše želje da mu iskazujemo čast?” (članak “*Christ in the Qur’an, the Taurat, and the Injil. A Continuing Dialogue*”, u časopisu “*The Muslim World*” 61, 1971, str. 97).

Iz ovih dvaju primjera vidljivo je da i muslimani vjeruju u Isusa, ali drugačije nego (većina) kršćana. Međutim, kršćanima je teško iskazivati kristološku toleranciju – što vrijedi i unutar kršćanskih redova, ali se zorno iskazuje tek pred muslimanskom “kristologijom”, koju upravo stoga mnogi kršćanski teolozi ne nazivaju “kristologijom”. Iz razloga tolerancije i zbog zbiljskih razloga, kao što sam spomenuo u uvodu (kristologija kao učenje o Isusu), ja držim protivno: kada muslimani sami od sebe govore da kao muslimani vjeruju u Isusa, nijedan kršćanin nema pravo to osporavati ili diskvalificirati. Naime, o “vjeri u Isusa” ne možemo govoriti tek tada i samo tada kada je takva vjera povezana

s prihvaćanjem određenog dogmatskog sadržaja. Dijalog kršćana i muslimana o Isusu treba se odvijati na jednakoj razini, i to kod jednih i kod drugih.

U ovome što slijedi iznosim neke crte kristologije Kur'ana, a za pojedinosti upućujem na svoju knjigu *Jesus im Koran* (2001).

2. Titule dostojanstva koje Kur'an daje Isusu

U Kur'anu se često pojavljuju titule koje su poznate iz židovsko-kršćanske tradicije: Isus kao **Mesija**, kao "Riječ" i kao "Duh Božiji". Ipak, ovdje je potreban oprez! Treba nam u temelju biti jasno ovo: kada u dijalogu dvije stranke upotrebljavaju iste pojmove, to još nikako ne mora značiti da time misle isto. Označavanje Isusa spomenutim pojmovima nikako ne uključuje božansko dostojanstvo, kada te titule mjerimo po teološkim pretpostavkama Kur'ana. One se u Kur'anu drugačije shvaćaju, dobivaju novi naglasak; uvijek su **teocentrične**. Stoga pri ovakvim označavanjima Isusa ne smiju se u Kur'an unositi kristijanizirajuća značenja, kao što su to stoljećima neprekidno činili kršćanski teolozi. Isusove titule dostojanstva u Kur'anu slave, u konačnici, veličinu **Boga** pa ih ne smijemo zloupotrebljavati kao odskočnu dasku za spekulacije o biti Isusove osobe.

Titula "sin Marijin" u Kur'anu je izraz uvjerenja o Isusovu djevičanskom rođenju. Preko te titule istaknuta je antiteza kršćanskom označavanju Isusa kao "Sina Božijeg". *Isa ibn Maryam* znači: Isus **uopće nema oca**. Nema ni zemaljskog ni nebeskog oca.

3. Prorok i Poslanik

Kur'an više puta naziva Isusa "Prorokom" (*nabi*). U Suri 19:30 on se sam predstavlja tom titulom: "Ja sam Allahov rob. Knjigu će On meni dati i vjerovjesnikom me učiniti"². Još češće biva Isusu davana titula "Poslanik" (*rasūl*), npr. u Suri 61:6: "A kad Isa, sin Merjeme, reče: 'O sinovi Israilovi, ja sam vam doista Allahov poslanik, da vam potvrdim istinitim Tevrat prije mene objavljen...' (usp.3:49). U dijalogu kršćana s muslimanima, kršćani često predbacuju: "Kod vas u islamu Isus je samo prorok...!" To je krivo! U islamu Isus je *više* od proroka! On je poslanik te kao takav stoji u dugoj tradiciji proroka i poslanika (Sura 2:136 = 3:84). U toku ljudske povijesti malo je osoba označeno

² Citati su preuzimani iz *Prijevod Kur'ana*. Preveo Enes Karić, FF Bihać 2006.

kao poslanici – nasuprot brojnim prorocima - jer oni donose vlastitu knjigu objave i ne mogu biti ubijeni, unatoč svakom zlostavljanju ljudi. Proroci mogu poginuti od ljudske ruke, ali ne poslanici, jer su Božiji ljubimci.

Biti Božiji poslanik jedna je od najvećih oznaka koju Kur'an može dati nekom čovjeku, ali pri tome valja neprestano imati na umu ovo: **koliko god neki čovjek bio vrijedan hvale, on je čovjek i ostaje čovjek!** Stoga "više od proroka" ne uključuje da je Isus Bog ili božanski. Kad, prema Novom Zavjetu i Kur'anu, Isus zaslužuje da bude nazvan *više od proroka*, to ne znači da ovaj "višak vrijednosti" *ukida* njegovo "biti jednostavno čovjek", na čemu insistira Kur'an. Isus je također smatrao Ivana Krstitelja "više nego prorokom", kako to pokazuje građana nazvana Izvor izreka (Lk 7,26; Mt 11,9), a da ga pri tome nije htio automatski proglasiti nekim nebeskim ili božanskim likom. Prema Kur'anu, srž Isusove poruke ne može se dokinuti nikakvom titulom dostojanstva: "Doista je Allah i moj Gospodar i vaš Gospodar, pa Njemu robujte! Ovo je Pravi put!" (3:51). Isus ne navješta sebe nego Boga kao jednog i jedinog Gospodara svih ljudi Kojemu jedinomu pripada božanska čast.

4. Sluga Božiji

Daljnja titula za Isusa u Kur'anu je "sluga Božiji" (*'abd Allah*). To nije nikakva posebna titula za Isusa nego temeljno označavanje ljudskog bića. Jedan hadis (Muhamedova izreka) glasi: "Tko poznaje sebe, poznaje svoga Gospodara"³. U Kur'anu se radi upravo o tome. Čovjek kao takav je "sluga". Ne može, naime, drugačije biti čovjek nego po tome što je upućen na Boga i ovisi o Bogu Koji je njegov jedinstveni Gospodar (*Rabb*). Čovjekovo "biti sluga" ne znači pokornost nedoraslog roba, nego znači otkriće i razvijanje onoga za što sam u Božijim očima istinski određen: biti potpuno i sasvim usmjeren na Boga te znati kome zahvaljujem svoju egzistenciju i kome u konačnosti pripadam, kome sam posvećen.

Titulom "sluga Božiji" za Isusa izriče se da on nije "sin Božiji", kao i titulom "sin Marijin". Obratno rečeno: Bog nije Isusov otac nego Gospodar i Stvoritelj. Zašto se Kur'an te s njime i islamska teologija protive Isusovu božanskom sinovstvu u punom smislu riječi? Navodim četiri razloga:

³ Prijevod dr. Adnana Silajdžića s arapskog nakon što sam mu izdiktirao njemačku verziju izreke.

1. Isusovo neosporivo ljudstvo uključuje potrebe koje može imati samo čovjek, ali ne Bog (usp. Sura 5:75).

2. Isus kao primjer za druge ljude stoji i pada time da je potpuni čovjek (Sura 43:59,63). Nijedan čovjek ne može se ugledati u nadčovjeka ili Božijeg sina. Ljudi mogu nasljedovati samo čovjeka.

3. Božija jednota, jedincatost i neusporedivost (*tawhīd*) ne dopušta da itko bude Njemu ravan. Tko to ne poštuje, čini grijeh "pridruživanja" (*shirk*; npr. Sura 112).

4. Božija transcendencija i uzvišenost zabranjuju svaki antropomorfnu govor o Njemu. Bog je iznad toga da bi imao suprugu te s njome rađao djecu. Bog nema kćeri ni sina. Tvrdnje da je Bog na neki način spolno biće koje rađa djecu su odviše ljudske fantazije (npr. Sura 6:100-101). Muslimanski tumači Kur'ana rado to ovako sažimaju: Židovi ne postupaju ispravno prema Isusu zato što ga **podcjenjuju** u njegovu položaju jer ga smatraju nezakonitim djetetom Marije. Kršćani idu predaleko zato što Isusa **precjenjuju** i drže ga Bogom. Stoga je ispravan onaj koji Isusa **primjereno cijeni** zato što ga tako shvaća kao što je on sam sebe shvaćao: kao Božijeg slugu i Božijeg glasnika čiju je poniznost i poslušnost Bog nekoć čudesno nagradio. To je stajalište Kur'ana i muslimana koji sebe u mnogočemu shvaćaju kao zajednicu "(zlatne) sredine" između židovstva i kršćanstva (Sura 2:143 *umma wasat*).

5. Je li Isus bio raspet?

Isus je doživio neprijateljstvo svojih židovskih suvremenika. Okrivljen je zbog svojih čudesnih djela za "čarobnjaštvo" (Sura 5:11). Židovi Medine u razgovorima s Muhamedom iznijeli su groznu tvrdnju koja je zabilježena slijedećim riječima: "I doista ubismo Mesiha Isaa, Merjemina sina, Allahova poslanika!" (Sura 4:157). Drskost ljudi ide tako daleko da se ne sustežu od umorstva Božijeg poslanika. Međutim, da li je kod Isusa doista došlo do krajnjega? Je li Bog mogao Isusa sačuvati od ubilačke namjere njegovih protivnika?

Kur'an se odlučno suprotstavlja Židovima jer kaže: "*A nisu ga ubili! I nisu ga raspeli! Samo im se pričini. I doista, oni koji se o Isau razidoše samo su u sumnji glede njega! O njemu oni nemaju znanja pouzdana i samo slijede pretpostavke. A doista, nisu ga ubili, već je njega Allah uzdigao Sebi, a Allah je silan i mudar*" (Sura 4:157-158).

Muslimani veoma različito tumače ove stihove unutar vlastite zajednice. Većina tumača slažu se da Kur'an ne niječe povijesni događaj nekog raspeća kao takav, ali Isus nije raspet. Netko je drugi, navodno, bio raspet mjesto Isusa, a, uostalom, već kod kršćanskih gnostika drugoga stoljeća nalazi se takva predodžba. Ili su Židovi samo sebi umislili da su Isusa raspeli: u konačnici, Božija je tajna kako je On Isusa sačuvao i izbavio od križa.

Otvoreno treba dopustiti: u nijednoj tački slike o Isusu se Novi zavjet i Kur'an nepremostivo razilaze i čak izravno proturječe jedan drugome kao ovdje u pitanju raspeća. Zašto Kur'an tako žestoko osporava raspeće Isusa koje se dogodilo prema tvrdnji Židova i kršćana? Navodim dva razloga:

Prvo, treba odbaciti drske tvrdnje Židova o Isusu. Bog ne dopušta da Njegovu poslaniku Isusu bude išta učinjeno nažao. Tako je intervenirao spasivši također Abrahama, Mojsija i, konačno, Muhameda u Meki. Drugi razlog je očitovanje istinske Božije premoći nad svakim ljudskim spletkarenjem. Bog je veći nego što može prirediti bilo koji oblik ljudskog opiranja ili zavjere protiv Njegovih poslanika (arapski *Allahu akbar*, latinski *Deus semper maior*). Čovjekov neposluh, njegova nevjera je izraz i mogućnost njegove slobodne volje, ali pobuna protiv Boga nikada nema uspjeha, čak ni onda kad ljudi možda sebi umisle.

6. Kur'anska slika o Isusu u cjelini

U Kur'anu često nailazimo na nagovještaje o trajnom ne-jedinstvu kršćana u vezi s dogmatskim pitanjem tko je Isus (npr. Sura 3:55; 43:57-58,65). Sučelice različitim kršćanskim kristologijama, koje su još u vrijeme Muhameda jedna drugoj bile konkurencija, kur'anska kristologija znači ništa manje nego teocentričnu reinterpretaciju Isusova lika. Znajući da se mnoge Crkve i sekte spore oko istine u vezi sa "svojim" razumijevanjem Isusa (a to traje do danas), Kur'an tvrdi da Isus pripada samo Bogu te da može biti shvaćen iz Božije perspektive i u odnosu na Boga, to jest onako kako je sam Isus sebe shvaćao. U kristološkim antitezama Kur'ana vidljiv je interes da se Isusov lik, tako govoreći, postavi na pravo mjesto, da se opet usredotoči na Boga te demitologizira "visoka kristologija" kršćana. Pri tome je svjedočanstvo Kur'ana usmjereno protiv bilo kakvog kulta Krista (i kulta Marije), ali nikada nije usmjereno protiv osobe Isusa (i Marije).

7. Trajna otvorenost pitanja o Isusu

Dietrich Bonhoeffer je izrekao poznatu rečenicu: “Židov drži otvorenim pitanje o Isusu”. Međutim, tko se angažira u kršćansko-muslimanskom dijalogu o Isusu mogao bi reći upravo tako: Kur’an, odnosno specifična vjera o Isusu, u konačnici drži otvorenim pitanje tko je zapravo Isus. Smatram da pitanje o Kristu drži otvorenim sam Bog, a ne Židovi i muslimani – sve dotle dok Bog na kraju povijesti definitivno ne odgovori na pitanje o Isusu.

U međuvremenu bi svi kršćanski i muslimanski teolozi trebali ostati jednako svjesni privremenosti svih svojih zajedničkih izreka o Isusu koje jedne drugima proturječe. Kristologija je mišljenje o Isusu koje se može mnogostruko teološki temeljiti i tumačiti; vjeroispovijest s pristajanjem uz Isusa (Bekennnis zu Jesus), “držanje” (Halten für) da je Isus ovo ili ono. U tome je ograničenost kristologije. Unatoč svim pokušajima apsolutiziranja, ona jest i ostaje ono što Jürgen Moltmann naziva “kristologija puta”. On kaže: “Po simbolu puta posvećujemo da je svaka ljudska kristologija uvjetovana. Svaka ljudska kristologija je ‘kristologija puta’ a još ne ‘kristologija zavičaja’, kristologija vjere a još ne gledanja” (*Der Weg Jesu Christi. Christologie in messianischen Dimensionen*, München 1989, str. 12).

Pozivam da mi kršćani zajedno s muslimanima pri sporenju oko Isusa upravljamo pogled na tog Isusa, a nijedna od naših strana ne bi trebala govoriti: “*Imam ga* (jednom zauvijek)“. Na sreću, postoje bezbrojne kršćanske i muslimanske predodžbe o Isusu i tumačenja Isusa. Međutim, nijedna od tih slika *nije* Isus niti *ga ima*. To je teološka zadržka svake kristologije kao učenja o Kristu. Isus ne pripada nijednoj religiji; on pripada Bogu, kao što naglašava Pavao (1 Kor 3,23).

8. Zajedničko zauzimanje za mir

Lijepo je i dobro što kršćani i muslimani zajedno govore o Isusu. Kršćane i muslimane Isus ne samo razdvaja nego ih i povezuje. Obje naše strane stoljećima su pretežno nastupale s kontroverzističkom i polemičkom teologijom te pri tome naglašavale uglavnom dogmatske razlike u svom shvaćanju. U našim multireligijskim društvima danas se radi o tome da dijalog o Isusu između kršćana i muslimana tako vodimo kako bismo mogli isticati moguće tačke slaganja. Kao zaključak navodim kratko tri polazne tačke:

- a. Na crti temeljnog slaganja između kršćana i muslimana, radnu kristologiju trebalo bi koncipirati teocentrično i subordinacionistički. Ona naglašava kako je po sebi jasno da se Isus podlagao jednome Bogu svojih židovskih otaca i majki, kako je sebe shvaćao kao “slugu” Boga i ljudi (Mk 10,45; Lk 22,27) te je, konsekvntno, sebe razlikovao od Boga, Koji je jedini dobar i Kojemu jedinomu ljudi trebaju upravljati molitve (Mk 10,18). Isus predstavlja Boga, objavljuje Njegovo milosrđe i Njegovu volju, ali on nije Bog; nije to Milosrđe ni ta Volja, jer kao Židov sam ostaje usmjeren na Božije milosrđe te se osjeća dužnim činiti Njegovu volju.
- b. Kristološki most između kršćana i muslimana mogao bi biti naglašavan proročki, harizmatički i duhovno. Takav most prikazuje Isusa kao učitelja Boga odanog života kojega je opunomoćio Duh Božiji i kao čudotvornog iscjelitelja koji je obdaren Duhom. Isusa možemo poštivati kao uzor, kao učitelja življenja. Počasne titule koje Isusu daje muslimanska pučka i mistična pobožnost su: “Duh Božiji” (Sura 4:171), “pečat svetih” (Ibn al-Arabi) i “prorok srca” (Ghazali). Te titule mogu biti značajne za kršćansku i muslimansku životnu praksu.
- c. Trebalo bi metaforički naglašavati kristologiju koja djeluje na konsenzusu između kršćana i muslimana. Ona govori o Isusu kao “sinu Božijem” u simboličnom smislu, ne u doslovnom ili supstancijalno-ontološkom; onako kako je sam Isus upotrijebio tu titulu u Govoru na Gori: “Blago mirotvorcima; oni će se sinovima Božijim zvati” (Mt 5,9). Naziv “sin Božiji” za Isusa je etička titula a ne metafizička, demokratska a ne elitistička. U prošlosti je bilo muslimanskih znanstvenika, a ima ih i danas, koji mogu prihvatiti titulu o Božijem sinovstvu u takvom prenesenom smislu. Tako nas kristološki dijalog može voditi zajedničkom zalaganju za mir. Mi kršćani i muslimani trebali bismo se etički natjecati u tome da budemo mirotvorci te tako dokazujemo da smo “djeca Božija”. Ako se kršćani i muslimani u cjelokupnom svome govorenju i djelovanju ne iskazuju kao mirotvorci, ni njihov dijalog o Isusu ne koristi ništa. U tom slučaju nemaju se pravo pozivati na Isusa ni kršćani ni muslimani.

S njemačkog preveo: dr. Mato Zovkić